

визнання автокефалії Української Православної Церкви Вселенським Патріархатом та іншими Помісними Православними Церквами. Визнання нашої автокефалії значною мірою залежить від об'єднання українського православ'я. Московська Патріархія про це добре знає, і тому робить усе, щоб таке об'єднання не відбулося, а значить, не було б і визнання української автокефалії. Ось чому УПЦ Московського Патріархату не йде на діалог з Київським Патріархатом, а вимагає покаяння, тобто повернення до Російської Православної Церкви. Але не все залежить від Московської Патріархії.

Треба розуміти, що визнання автокефалії залежить від нас, православних українців і від Української держави. Для цього Київський Патріархат повинен і надалі зростати, набирати сили і стати панівною Православною Церквою в Україні. Завдання дуже тяжке, але можливе, тому що вже на сьогодні переважна більшість православних українців, згідно з соціологічними опитуваннями, заявляють про свою приналежність до Київського Патріархату.

Чому УПЦ Київського Патріархату треба зростати і перетворюватися з меншості на більшість? Тому що від цього залежить не тільки визнання автокефалії Помісної Української Православної Церкви, а й зміцнення Української держави.

Автокефалія Української Православної Церкви не є самоціллю. Вона потрібна для більш плідного служіння своєму народу, його духовному відродженню і входженню у вічне блаженне життя.

Звідси витікає і головне завдання нашої Церкви - бути світлом для світу і сіллю землі, підтримувати християнську мораль у суспільстві, духовно відроджувати людей. Якщо ми не будемо в першу чергу піклуватися про мораль і духовність у своєму середовищі, то ми перетворимося на сіль, яка втратила свої властивості.

*З доповіді Патріарха на Помісному Соборі УПЦ КП 15 липня 2004 року
(Православний вісник. – 2004. - №7-8)*

*О.Кубеліус**

ГІЛКИ ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМИН

Православ'я в Україні, як і раніше, залишається найважливішою складовою і релігійного, і суспільно-політичного життя. Воно здатне зіграти позитивну роль у консолідації українського суспільства і становленні України як суверенної демократичної держави.

Однак наприкінці 80-х початку 90-х років православ'я в Україні розкололося на кілька гілок: Українську Православну Церкву (УПЦ) – складову Руської Православної Церкви (РПЦ); Українську Православну Церкву Київського Патріархату (УПЦ КП); Українську Автокефальну Православну Церкву (УАПЦ), яка, у свою чергу, нині також розкололася.

В даний час православ'я в Україні дуже ослаблене в результаті цих розколів. Причому, проблема розколу стає дуже хворобливою із-за протистояння конфесій. Найчастіше керівництво Церков висуває умови подолання розколу, які є зовсім неприйнятні для представників інших конфесій, що може свідчити про неконструктивність позицій і бажання зберегти відносини між конфліктуєчими конфесіями у формі динамічної рівноваги, яка може бути порушена у будь-який момент і набути елементів релігійного екстремізму.

Протягом останніх років міжцерковні відносини склалися непросто. Сьогодні в ряді регіонів України міжконфесійні конфлікти у православному середовищі є одним із джерел постійної напруженості в суспільстві. У зв'язку з неоднозначним ставленням

* Протоієрей УПЦ МП, експерт Центру досліджень проблем громадянського суспільства.

деяких представників регіональних органів влади до суб'єктів цих конфліктів, Україна вже ставала об'єктом критики з боку міжнародних релігійних організацій - Всесвітньої Ради Церков, Конференції Європейських Церков - за виявлені порушення релігійних свобод.

Загострити проблему екстремізму може об'єднання гілок православ'я і набуття автокефалії.

Умови УПЦ щодо об'єднання гілок православ'я і набуття автокефалії відомі - невтручання держави і суспільно-політичних сил у внутрішнє життя Церков, покаяння віруючих УПЦ КП, виключення з переговорного процесу Патріарха Філарета і неприйняття автокефалії. Позиції УПЦ КП і УАПЦ, щодо даної проблеми, практично збігаються з точністю до "навпаки" - категорично відкидаються умови УПЦ.

Спроба ж силовими методами штучно об'єднати УПЦ з УПЦ КП і УАПЦ ймовірно призведе до того, що єпархії УПЦ Півдня, Сходу і Центра України відійдуть у пряме підпорядкування Руській Православній Церкві, тому що керівництво УПЦ і більшість віруючих переконана у тому, що за даних умов доцільним є збереження адміністративної єдності з Руською Православною Церквою.

Протягом останнього десятиліття православне середовище України привертало пильну увагу державних, політичних і суспільних діячів. Пов'язано це було саме з ситуацією, що склалася, - розкол і протистояння Церков, насамперед УПЦ і УПЦ КП, не сприяли, природно, забезпеченню внутрішньої стабільності у суспільстві, являли собою загрозу національній безпеці України.

Тому перед вищим керівництвом України постала проблема визначення напрямку в політиці держави щодо православ'я для інтеграції його в громадське життя з метою використання духовного й організаційного потенціалу Церкви при вирішенні різних проблем країни.

Подолання розколу і створення єдиної помісної Української Православної Церкви об'єктивно відповідає інтересам України, спирається на історію, не суперечить канонам православ'я, але реалізація цього завдання пов'язана з досить серйозними труднощами. Історичний досвід уже не раз свідчив, що будь-яку ідею чи намір можна дискредитувати так (з боку держави, різних політичних сил, нарешті, представників Церкви), що її втілення в життя може обернутися результатами, прямо протилежними очікуванню.

Наприклад, протягом перших трьох сторіч християн у Римській імперії переслідували, знищували. Однією з причин гонінь була відмова християн звершувати жертвоприносини перед статуєю імператора - живого бога з язичницького пантеону (точніше боголюдини). У відповідності ж із християнським віровченням, це було неможливе, оскільки християни визнають тільки одну Боголюдину - Ісуса Христа, а для державної влади подібна відмова свідчила про нелояльність до неї, можливу зраду, хоча християни поважали імператора як верховного носія принципу земної влади, тому що за їхнім віровченням "будь-яка влада від Бога".

Непорозуміння між державою і Церквою й обумовило гоніння. Але Церква, зрештою, вийшла все ж таки переможницею в її зіткненні з державою. З 313 року, відповідно до Міланського едикту імператора Костянтина, християнство було визнане державною релігією (ідеологією), здатною консолідувати імперію, що розпадалася. Проте це не вирішило проблеми. Почалася епоха Вселенських соборів, догматичних суперечок, що викликали виникнення сепаратистських тенденцій в імперії і розколів у Церкві на основі розбіжностей у віровченні.

Практично всі спроби імператорів утрутитися у внутрішнє життя Церкви, зберегти її цілісність, а відтак і цілісність держави, були ефективними лише тимчасово - ті чи інші тактичні успіхи не гарантували успіхів стратегічних. І, як наслідок, стався розпад імперії, розкол у Церкві на Східну та Західну, виникнення ряду автокефальних православних Церков. Причому однією з домінуючих причин подібного результату було те, що державна влада сприймала Церкву лише як громадську організацію, соціальну інституцію, яка повинна була обслуговувати державу. А це - принципова помилка в ставленні держави

до Церкви.

Намагаючись вирішити проблему розколу православ'я, деякі політики чи то забувають, чи то не розуміють, чи то не бажають зрозуміти, що у відношенні Церкви не можна застосовувати ті стереотипи, які сформувалися в політиці.

Церква має специфічну природу. З одного боку, вона дійсно може сприйматися як суспільна інституція, з іншого (що неодмінно слід взяти до уваги) - за православним віровченням, - це містичне Тіло Христове, у якому незримо перебуває Ісус Христос - Боголюдина, яка створила Церкву і є Абсолютним авторитетом для віруючого людини. Тому, у випадку колізії між обов'язками члена Церкви й обов'язками громадянина, віруюча людина навіть перед загрозою репресій віддасть перевагу першому.

У цьому зв'язку, не заважає нагадати наступне. У XVII сторіччі в Руській Православній Церкві виникло старообрядництво. Усі спроби державної влади і Церкви придушити його, знищуючи віруючих, виявилися марними.

XX сторіччя. З 1918 року РПЦ піддавалася нещадним репресіям з боку комуністичного режиму, але вистояла. У 1946 році на Львівському соборі Українська Греко-Католицька Церква за допомогою репресивних органів СРСР була приєднана до РПЦ, знищені легальні організаційні структури. Але УГКЦ продовжувала діяти нелегально. З початком перебудови, у короткий термін Церква легалізувала систему управління, богословської освіти і т.д.

Спроба штучно об'єднати УПЦ КП з Українською Автокефальною Православною Церквою у 1992 році за підтримки держави і суспільно-політичних сил державницької орієнтації, тобто адміністративним шляхом, дала зворотний ефект. Велика частина УАПЦ не визнала об'єднання і продовжувала функціонувати, незважаючи на те, що Церкві було відмовлено в реєстрації.

Деякі політики, втручаючись в життя Церкви, пропагують своє бачення проблеми розколу, не маючи належних знань з еkleзіології (вчення про Церкву), не звертаючи уваги на історичні прецеденти, нав'язують, відповідно до думки віруючих, неприйнятні сценарії його подолання. Варіанти, запропоновані Церкві ззовні, фактично є схемами формального об'єднання всіх конфесій. Однак історія Церкви переконує в тому, що спрощений підхід до проблеми розколу і спроби звести його до утилітарного державно-політичного витлумачення завжди призводили до негативних наслідків і для Церкви, і для держави. Ризик повторення подібних помилок стає сьогодні все більш реальним.

Сьогодні більшість віруючих вважає, що ідея церковної єдності значною мірою дискредитована національно-демократичними силами, які прагнуть втручатися в життя Церкви і фактично керувати нею. Спроби штучно утворити єдину Церкву свідчать, відповідно до думки цієї більшості віруючих, про відродження в діяльності деяких політиків, чиновників і церковних діячів тоталітарних принципів побудови відносин між державою і Церквою.

Наприклад, близько 80% учасників опитування серверу “Православ'я в Україні” виступили проти участі держави у “вилікуванні” церковного розколу. На питання: “Як ви ставитеся до можливої участі держави в “вилікуванні” церковного розколу в Україні?”, 50% респондентів відповіли, що “Держава, яка породила розкол, не повинна заважати Церкві його “вилікувати”, 18% вважає, що “Це не справа держави, тому що Церква від неї відокремлена”, 6% думає, що “Спочатку держава повинна навести порядок у країні”. І тільки 20% вважають, що “Тільки держава здатна помирити православних”. 4% вважає, що “Розкол в Україні “вилікувати” неможливо”, а 1,5% - “Нічого не чули про проблему розколу в Україні”.

Деякі українські політики різних орієнтацій пропонують свої шляхи подолання кризових явищ у православ'ї. Наприклад, пропонується ідея створення “національної Церкви” як державоутворюючої, що консолідує українське суспільство. Відповідно до думки, скажемо, Патріарха Української Православної Церкви Київського Патріархату Філарета, українська національна Церква повинна бути частиною державної системи,

брати участь у формуванні національної ідеології, а, отже, до її створення слід залучити державу. По суті це означає, що відповідальність за об'єднання православ'я покладається на державну владу, але ж це суперечить автономному статусу Церкви.

Проте, цю ідею Патріарха Філарета активно підтримують політики-державники національної і націоналістичної орієнтації. Більше того, створене депутатське об'єднання "За Єдину Помісну Церкву", "Фундація духовного єднання", цілі яких зрозумілі з самих назв. У той же час, реалізувати ці цілі об'єднання не вдається і навряд чи вдасться. Наприклад, вище керівництво УПЦ відмовилося взяти участь у роботі "Фундації", мотивуючи це "неправославним поглядом на об'єднання православ'я" її представників.

Церковне життя не може будуватися без актуалізації уваги на таких основних принципах, як ієрархічний лад, соборність, схвалення і підтримка церковним народом рішень, прийнятих єпископатом. Виходячи з цього, для Церкви є неприйнятними пропозиції будувати відносини між окремими Церквами в дусі політичного партнерства.

Саме тому, неприпустимий підхід з політичними мірками до питання про автокефалію. Тим більше, що автокефалія помісної православної Церкви не є неодмінним атрибутом державного суверенітету (наприклад, Японська Автономна Церква - у складі РПЦ, в Естонії дві православні Церкви: одна - складова Константинопольського Патріархату, інша - Московського).

Ті, хто сьогодні намагаються пов'язати проблему об'єднання з обов'язковим набуттям автокефалії Українською Православною Церквою, не можуть не знати, наприклад, що сама проблема розколу виникла, у першу чергу, саме через неоднозначне ставлення православних віруючих України до питання про автокефалію. Загальновідомо, що розкол спровокували головним чином, ті, хто вимагав негайного надання Церкві адміністративної незалежності, мотивуючи це або політичними аргументами, або національними амбіціями.

За цих умов, при відсутності єдності, при небажанні пошуку компромісів, - продовжувати обговорення питання про об'єднання й автокефалію є не тільки несвоєчасним, а й почасти і небезпечним ескалацією напруженості у відносини між Церквами, ними і державою, дестабілізації ситуації в самому суспільстві. До того ж, автокефалія УПЦ не вирішить проблеми церковної єдності в Україні, а за нинішніх умов може, навпаки, зашкодити її досягненню. Спроби ж силовими методами штучно об'єднати УПЦ з УПЦ КП і УАПЦ призведуть до того, що єпархії Півдня, Сходу і Центра України можуть відійти в пряме підпорядкування Руській Православній Церкві.

Тому цілком очевидно, що розкол православ'я в Україні, а також інші кризові явища в релігійній сфері можуть бути здолані тільки зусиллями зсередини, які не спостерігаються. Інше питання, що при цьому дуже бажана активна підтримка держави.

Для формування перспективного напрямку в політиці України щодо православних Церков доцільно врахувати також деякі "нюанси" сучасного стану справ у православному середовищі. На архієрейському соборі Руської Православної Церкви, що відбувся у серпні 2000 року в Москві, зокрема, були прийняті "Основи соціальної концепції Руської Православної Церкви". У документі йдеться про те, що Церква зберігає лояльність стосовно держави. Але якщо влада примушує православних віруючих до відступу від Христа і Церкви, а також до гріховних дій (вони визначаються Церквою), то церковне керівництво може звернутися до віруючих з закликом до мирної громадянської непокори.

Здійснення ж подібних акцій (і навіть сама потенційна загроза їхнього здійснення) здатна різко підсилити загрози національній безпеці України. З огляду, наприклад, на перманентні загострення соціально-політичної ситуації в країні і складне соціально-економічне становище переважної більшості населення, будь-які акції "мирної громадянської непокори" у будь-який момент можуть перерости в активне протистояння між віруючими і державою з усіма легко прогнозованими результатами, до яких подібне протистояння може призвести.

Які ж можливі напрямки державної політики України в плані подолання розколу в

православ'ї?

1. Держава, втручаючись у внутрішнє життя православних Церков, наполягає на їхньому об'єднанні і набутті автокефалії. З огляду на історичний досвід і нинішні реалії, така стратегія є помилковою. Реалізація її призведе до зростання напруженості в православному середовищі й до ускладнення відносин не тільки між Церквами (Церквою) і державою, але і між Україною та Росією, іншими зацікавленими країнами в різних сферах співробітництва.

2. Держава наполягає на об'єднанні Церков, але в даний момент не піднімає проблему набуття автокефалії. Відразу ж актуалізується питання: об'єднання навколо якої української Церкви і під чією юрисдикцією - Москви, Константинополя? Вирішити цю проблему буде дуже складно.

3. Держава віддає перевагу у внутрішній політиці одній з Церков:

- Українській Православній Церкві - у цьому випадку ймовірно різке загострення внутрішньополітичного життя й ускладнення ситуації в православному середовищі;

- Українській Православній Церкві Київського Патріархату чи Українській Автокефальній Православній Церкві - у цьому випадку ймовірно різке загострення не тільки внутрішньополітичного життя й ускладнення ситуації в православному середовищі, але і відчутне "охладження" відносин з Росією.

4. Держава не віддає переваги ні одній з Церков, забезпечує рівність усіх Церков перед законом, не втручається в їхнє внутрішнє життя, не наполягає на об'єднанні Церков і набутті ними автокефалії, але при цьому сприяє забезпеченню вільного розвитку і повноцінного релігійного життя, залишаючи Церквам самим визначати своє майбутнє. Даний стратегічний напрямок у політиці щодо православ'я (і не тільки православ'я!) скоріше всього є оптимальним.

Головне - політика держави не повинна бути спрямована на використання православ'я для досягнення тимчасових кон'юнктурних політичних цілей. А політикам і державним діячам у релігійній політиці щодо православ'я, насамперед, слід усе ж таки взяти до уваги, що Церква має специфічну природу. Не враховуючи цього, можна допуститися принципової помилки у визначенні стратегічного курсу в політиці і завдати значної шкоди державі.

Таким чином, Україні, об'єктивно зацікавленій в забезпеченні стабільності у конфесійній сфері, утвердженні в країні миру і злагоди, найдоцільніше визнати існування різних конфесій, що відносять себе до православної традиції, об'єктивною реальністю, а самі конфесії рівноправними суб'єктами правової сфери.

*С.Здіорук**

ПРИРОДА МІЖЦЕРКОВНИХ КОНФЛІКТІВ В ПРАВОСЛАВ'Ї УКРАЇНИ

Кардинальна зміна політичної і церковної ситуації в Українській Державі особливо гостро висунула в православному житті суспільства проблему автокефалії. Вирішення цього питання мало сприяти духовному розвитку країни, консолідації суспільних відносин, зміцненню легітимних основ влади. З цього приводу Г.Лебон вважав релігійні вірування "єдиним фактором, який може одночасно дати певному народові повну спільність інтересів, почуттів і думок. Релігійний дух відтак замінює відразу поступові спадкові надбання, що є необхідним для утворення національної душі." Не надаючи якихось переваг жодній з конфесій, дослідник підкреслював: "Не якість віри слід мати на увазі, а ступінь влади, яку вона має над душами".¹

* Завідувач відділом гуманітарної політики Національного Інституту стратегічних досліджень, к.філос.н.

¹ Лебон Г. Психология народов и масс. – СПб., 1996. – С.121